

บทวิเคราะห์เรื่องกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

The Analysis of Kamma in Theravāda Buddhist Philosophy

¹สุรชัย พุดชู และ²อริสา สายศรีโกศล

¹Surachai Phutchu and²Arisa Saisrikosol

^{1,2}คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

^{1,2}Faculty of Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University.

¹Corresponding Author's E-mail: Sura_chai_1981@hotmail.com

Received: September 15, 2023; **Revised:** December 19, 2023; **Accepted:** December 20, 2023

บทคัดย่อ

หลักกรรมในพุทธปรัชญาเป็นแนวคิดสำคัญที่มีความลึกซึ้ง เพราะเป็นกฎธรรมชาติอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า กรรมนิยาม กรรมสามารถจำแนกได้หลายลักษณะ ในที่นี้จำแนกเป็น 7 ลักษณะ แต่ละลักษณะมีปรากฏทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ทั้งนี้ เพื่อเป็นการอธิบายกรรมและผลของกรรมให้มีความเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น ในบทความนี้ได้วิเคราะห์กรรมใน 3 ด้าน คือ 1) กรรมและประเภทของกรรม 2) องค์ประกอบของกรรม 3) เหตุให้เกิดกรรม ทั้งสามด้านพบองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้ 1) ประเด็นกรรมเหนือกรรมดีและชั่ว พบว่า กรรมทั้ง 7 กลุ่ม สามารถสรุปเป็น 2 ประเภทหลัก คือ กรรมดี (บุญ) และกรรมชั่ว (บาป) แต่ก็มีบางกรรมที่อยู่เหนือกรรมดีและกรรมชั่ว นั่นคือ กรรมที่เป็นการกระทำของพระอรหันต์ 2) ประเด็นกรรมฝ่ายสนับสนุนและคัดค้าน พบว่า องค์ประกอบของกรรมทั้งสมบัติ 4 และวิบัติ 4 สามารถสรุปเป็นฝ่ายส่งเสริมและฝ่ายคัดค้านเหมือนกรรม 12 คือ (1) ข้ออุปถัมภ์ภกกรรม (กรรมสนับสนุน) มีลักษณะคล้ายกรรมฝ่ายส่งเสริม (2) ข้ออุปปีฬกรรม (กรรมบีบคั้น) และข้ออุปฆาตกรรม (กรรมเข้าไปตัดรอน) มีลักษณะคล้ายฝ่ายคัดค้าน (ห้าม) 3) ประเด็นกรรมฝ่ายพึงพอใจและไม่พึงพอใจ พบว่า เหตุให้เกิดกรรมสามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ (1) อิกฺฐารมณฺ์ หมายถึง อารมณ์ที่พึงพอใจ ซึ่งเกิดจากความหลงผิดในกิเลสฝ่ายโลภะ (2) อนิกฺฐารมณฺ์ หมายถึง อารมณ์ที่ไม่พึงพอใจ ซึ่งเกิดจากความหลงผิดในกิเลสฝ่ายโทสะ กิเลสทั้งฝ่ายโลภะและโทสะเกิดจากกิเลสฝ่ายโมหะเป็นต้นตอและสัมพันธ์กับองค์ประกอบของกรรมทั้งด้านสมบัติและวิบัติ

คำสำคัญ: กรรม; ผลของกรรม; กฎแห่งกรรม; พุทธปรัชญา

Abstract

The principle of kamma in Buddhist philosophy is one of important concepts which is very deep to understand due to it is one of the laws of nature so called Kammaniyāma by the Buddha. It is a various characteristic of kamma. Here is divided into seven of it. Each one

appears in both Tipitaka and commentaries. It is to explain the kamma and its effect in order to understand easily. This article is to analyze the kamma into three aspects: 1) kamma and its types; 2) its components; and 3) its causes. These indicate the body of knowledge in the followings: 1) a superior quality to both of good and bad kammas: seven types of kamma are included into two kinds that are good (puñña) and bad (pāpa) but some kamma is a superior quality to both of good and bad kammas which is a deed of Arahantas; 2) supportive and opposed aspects of kamma: components of fourfold favorable and unfavorable factors are included into supportive and opposed aspects like twelve kammas that are (1) Upatthambhakakamma (Supportive Kamma) is similar to supportive aspect, and (2) Upapīlakakamma (Obstructive Kamma) and Upaghātakakamma (Destructive Kamma) are similar to opposed aspect; 3) satisfied and dissatisfied kamma: causes of kamma are included into two aspects: (1) satisfaction: it means a good sensation which is caused by the desire defilement; and (2) dissatisfaction: it means a bad sensation which is caused by the hatred defilement. Both of defilements are caused by the delusion which is a root of all defilements and related to components of kammas in both favorable and unfavorable factors.

Keywords: Kamma; Effect of Kamma; Law of Kamma; Buddhist Philosophy

บทนำ

กรรมเป็นแนวคิดสำคัญในทางพุทธปรัชญาเพราะเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของคนในภพนี้และภพหน้า ทั้งอยู่ในฐานะเป็นกฎธรรมชาติอย่างหนึ่งซึ่งเรียกว่า กรรมนิยาม แม้หลักธรรมที่ว่าด้วยศรัทธา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนให้เชื่อในสิ่งที่ประกอบด้วยเหตุผลก็เกี่ยวเนื่องกับกรรม อันประกอบด้วยหลัก 4 ประการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2558ก) ได้แก่ 1) กรรมสัทธา เชื่อเรื่องกรรม 2) วิปากสัทธา เชื่อเรื่องผลของกรรม 3) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน และ 4) ตถาคตโפותิสัทธา เชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า แนวคิดเรื่องความเชื่อเหล่านี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งปัญญาเสมอ จะสังเกตเห็นว่า หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ขึ้นต้นด้วยศรัทธาจะลงท้ายด้วยปัญญา หมายความว่า พุทธศาสนิกชนต้องมีความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาและต้องเป็นปัญญาในทางถูกต้อง คือ เป็นสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ ความจริงแล้วศรัทธา 4 นี้ ปรากฏในบาลีเฉพาะข้อ 4 เท่านั้น ส่วนอีก 3 ประการเบื้องต้นรวมลงในข้อ 4 แต่ที่โบราณจารย์แยกมากล่าว อาจเป็นเพราะประสงค์จะอธิบายหลักศรัทธาและกรรมในทางพุทธปรัชญาให้ชัดเจนยิ่งขึ้นเพื่อลบล้างหรือให้ตรงกันข้ามกับพวกมิจฉาทิฐิตั้ง 3 ประเภท (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 13/ 94-102/97-109; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2558ก) คือ

1. อภิกิริยทิฐิ ลัทธิที่มีความเห็นว่า ทุกอย่างไม่เป็นอันทำ กลุ่มนี้คัดค้านเรื่องกรรม เมื่อปฏิเสธรกรรมอันเป็นต้นเหตุ จึงเท่ากับปฏิเสธผลแห่งกรรม ผู้มีความเห็นนี้ คือ ปุรณกัสสปะ ดังปรากฏในคัมภีร์สามัญญผล

สูตรว่า “...เมื่อบุคคลทำเอง ไข้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ไข้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ไข้ผู้อื่นให้เบียดเบียน ทำให้เศร้า โศกเอง ไข้ให้ผู้อื่นทำให้เศร้าโศก ทำให้ลำบากเอง ไข้ให้ผู้อื่นทำให้ลำบาก ดิ้นรนเอง ไข้ให้ผู้อื่นทำให้ดิ้นรน ฆ่าสัตว์ ถู้อาเส็งของที่เขาไม่ได้ให้ ตัดช่องย่องเบา ปล้น ทำโจรกรรมในบ้านหลังเดียว ดักขุมที่ทางเปลี่ยว เป็นขู พุดเท็จ ผู้ทำ (เช่นนั้น) ก็ไม่จัดทำบาป...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 9/166/53) ดังนั้น เพื่อให้ตรงกันข้ามหรือคัดค้านพวกนี้ท่านจึงอธิบายเรื่องกรรมสัทธา

2. นัตถิกิทธิ ลัทธิที่มีความเห็นว่า ชาตสุญ กลุ่มนี้คัดค้านผลของกรรม เมื่อมีความเห็นที่ปฏิเสธผลก็เท่ากับว่าปฏิเสธอำนาจแห่งกุศลเจตนาที่เป็นเหตุแห่งผล ผู้มีความเห็นนี้ คือ อชิตะ เกสกัมพล ดังปรากฏในคัมภีร์สามัญญผลสูตรว่า “...ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเช่นสรวงก็ไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความชั่วก็ไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี บิดาไม่มีคุณ มารดาไม่มีคุณ สัตว์ที่เกิดผุดขึ้นก็ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง ไม่มีในโลก...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 9/171/56) ดังนั้น เพื่อให้ตรงกันข้ามหรือคัดค้านพวกนี้ท่านจึงอธิบายเรื่องวิปากสัทธา

3. อเหตุกิทธิ ลัทธิที่มีความเห็นว่า ไม่มีเหตุ กลุ่มนี้คัดค้านทั้งสองอย่าง คือ ทั้งกรรมและผลของกรรม ความเห็นดังกล่าวเป็นความเห็นที่ปฏิเสธเหตุ คือ การกระทำความดี ความชั่วของสัตว์ทั้งหลาย จึงเท่ากับว่าปฏิเสธผลไปด้วย ผู้มีความเห็นนี้ คือ มักขลิโคสาล ดังปรากฏในคัมภีร์สามัญญผลสูตรว่า “...ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองเอง ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิ์เอง...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 9/168/54) ดังนั้น เพื่อให้ตรงกันข้ามหรือคัดค้านพวกนี้ท่านจึงอธิบายเรื่องกัมมัตสัทธา

พุทธปรัชญาเรียกความเห็นผิดว่า มิจฉาทิทธิ โดยเฉพาะมิจฉาทิทธิสุดโต่งทั้งสามประเภทข้างต้น เรียกว่า นียตมิจฉาทิทธิหรือมิจฉาทิทธิที่ให้ผลแน่นอน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 34/1035/266) เพราะเป็นความเห็นผิดที่ส่งผลให้เกิดในนรกภูมิแน่นอนหลังจากที่ตายลง เนื่องจากเป็นความเห็นที่ยึดมั่นอย่างเหนียวแน่น แม้พระพุทธเจ้าจะทรงทรมานด้วยวิธีต่าง ๆ เพื่อให้ถอนความเห็นเหล่านี้ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ บางคนมีนียตมิจฉาทิทธิเพียงอย่างเดียว บางคนสองอย่างหรือสามอย่าง แต่เมื่อมีนียตมิจฉาทิทธิแล้ว ห้ามสวรรค์และห้ามนิพพาน พระพุทธเจ้าจึงทรงไม่เห็นด้วยกับมิจฉาทิทธิเหล่านี้ ดังที่ทรงจำแนกมิจฉาทิทธิไว้ในพรหมชาลสูตรซึ่งเรียกว่า ทิทธิ 62 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 9/1-149/1-47) ว่า “เป็นดุจตาข่ายปกคลุมเอาไว้ ตกอยู่ในตาข่ายนี้ เมื่อโผล่ขึ้นก็โผล่อยู่ในตาข่ายนี้...” และทรงแสดงนียตมิจฉาทิทธิ 3 ไว้ในสามัญญผลสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 9/150-253/48-86) ซึ่งอรรถกถาจารย์อธิบายพระสูตรนี้เพิ่มเติมในคัมภีร์สมังคลวาลสินีว่า “ในนียตมิจฉาทิทธิทั้ง 3 นั้น บางคนตั้งลงสู่ที่ชนะเดียว บางคน 2 ที่ชนะ บางคน 3 ที่ชนะก็มี เมื่อตกลงไปในที่ชนะเดียวก็ดี ใน 2-3 ที่ชนะก็ดี ย่อมเป็นนียตมิจฉาทิทธิ ห้ามทางสวรรค์และห้ามทางนิพพาน ไม่ควรไปสวรรค์แม้ในภพที่ติดต่อกันนั้น จะกล่าวไปไปถึงนิพพานเล่า สัตว์นี้ชื่อว่า เป็นตอวัฏฏะ เป็นผู้เฝ้าแผ่นดิน โดยมากคนมีทิทธิเห็นปานนี้ ออกจากภพไม่ได้” (พระไตรปิฎกและอรรถกถา

แปล ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย: 11/389) อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวโดยภาพรวม พระพุทธเจ้าตรัสถึงมัจฉาทิฏฐิ์ทั้งหมดว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือที่ที่เกิดขึ้นแล้วก็เป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้นเหมือนมัจฉาทิฏฐิ์ (ความเห็นผิด) นี้เมื่อเป็นมัจฉาทิฏฐิ์ อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้นและที่เกิดขึ้นแล้วก็เป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20/298/38) ผู้ประกอบด้วยความเห็นผิดเช่นนี้ “...หลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทูคติ วินิบาต นรก...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20/304/39) เพราะพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่า “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่มีโทษมากเหมือนมัจฉาทิฏฐิ์นี้ โทษทั้งหลายมีมัจฉาทิฏฐิ์เป็นอย่างยิ่ง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20/310/41) จะเห็นว่า เรื่องกรรมในพุทธปรัชญาเป็นแนวคิดที่ละเอียดลึกซึ้ง จึงควรศึกษาให้่องแท้เพื่อทำความเข้าใจสังคมปัจจุบันที่มีกละเลยเรื่องศาสนา โดยเฉพาะการมีอาชีพที่สุ่มเสี่ยงต่อการละเมิดศีลธรรม โดยอ้างกฎหมายที่บัญญัติคุ้มครอง สังคมแบบบริโภคนิยมสนับสนุน หรือสิทธิมนุษยชนส่วนตัวที่แผ่ผลประโยชน์ แต่ลืมมองชีวิตหรือสังคมภายนอกว่า จะได้รับผลกระทบอย่างไร เมื่อการดำรงชีวิตในปัจจุบันขาดปัญญาในทางศาสนา ความเชื่อเรื่องกรรมและผลแห่งกรรมจึงขาดหายไปในการรู้สึก ตรงกันข้ามกลับก่อให้เกิดปัญหา เช่น การแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น ทุจริตแกมโกงฆ่าข่มขืน อันเป็นพฤติกรรมที่แย้งต่อหลักพุทธปรัชญาและอาจร้ายแรงถึงขั้นจัดอยู่ในประเภทมัจฉาทิฏฐิ์ เช่นกรณีการไม่เชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ เรื่องผลกรรมในภพหน้า เรื่องหลักการทำดีได้ดี-ทำชั่วได้ชั่ว

ชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันจึงมีความบกพร่องในเรื่องความเข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรม ทั้งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 14/289/350) มนุษย์เป็นสัตว์จำพวกหนึ่ง จึงมีกรรมเป็นของตนและตกอยู่ในกฎธรรมชาติเหมือนกับสัตว์จำพวกอื่น แต่การที่มนุษย์ไม่คำนึงถึงเรื่องนี้อาจเป็นเพราะการคลั่งไคล้วัฒนธรรมโลกาภิวัตน์และเชื่อความรู้วิทยาศาสตร์ทางวัตถุที่ไม่สมดุลกับวิทยาศาสตร์ทางจิตใจในเรื่องกฎแห่งกรรม การศึกษาเรื่องกรรมจึงเป็นเสมือนการทำความเข้าใจชีวิตตามกฎธรรมชาติ เห็นการเกิดของสรรพชีวิตอย่างมีความหมาย เป็นการเกิดที่มีเหตุปัจจัย ไม่ใช่เกิดโดยบังเอิญ ทั้งช่วยคลี่คลายความสับสนและเปิดโอกาสที่จะพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น

ความหมายของกรรมและประเภทของกรรม

คำว่า กรรม เป็นภาษาไทยที่ยืมมาจากภาษาสันสกฤต โดยมีรากศัพท์เดิมว่า “กรรม” และตรงกับภาษาบาลีว่า กम्म แปลว่า การกระทำ ในความหมายทั่วไปหมายถึง การกระทำความชั่วทุกชนิด แต่ทางพุทธปรัชญา ยังมีได้ระบุว่าเป็นการกระทำฝ่ายดีหรือฝ่ายชั่ว อย่างไรก็ตาม การกระทำที่จัดว่าเป็นกรรมจะเป็นฝ่ายดีหรือชั่วก็ตาม ต้องประกอบด้วยเจตนาเสมอ ดังพุทธพจน์ที่ว่า เจตนาหิ ภิกขเว กम्मิ วทามิ เจตยิตวา กम्मิ กโรติ กาเยน วาจาเย มนสาฯ (พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย: 22/334/464) แปลว่า ภิกษุ

ทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำการกรรมด้วยกาย วาจา ใจฯ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 22/63/577) พุทธพจน์นี้ยืนยันความหมายของกรรมอย่างชัดเจน แต่ก็มีนักปราชญ์ชาวพุทธหลายท่านได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ ดังนี้ สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน) (2540) ให้ความหมายว่า “กรรม คือ กิจที่บุคคลจงใจทำหรือด้วยเจตนา ถ้าทำด้วยไม่มีเจตนาไม่เรียกว่า กรรม อย่างเช่นไม่มีเจตนาเหยียบมดตาย ไม่เป็นกรรม คือ ปาณาติบาต ต่อเมื่อเจตนาจะเหยียบให้ตายจึงเป็นกรรม คือ ปาณาติบาต แต่เมื่อจ้องอย่างละเอียด สิ่งที่ทำด้วยไม่มีเจตนา ท่านก็จัดเป็นกรรมชนิดหนึ่งเรียกว่า กรรมสักว่าทำ เพราะอาจให้โทษได้เหมือนกัน เหมือนอย่างที่ถูกกฎหมายถือว่า ผิดในฐานะประมาท” เช่นเดียวกับแนวคิดพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2558ข) ที่ให้ความหมายของกรรมในเชิงมุ่งเน้นที่เจตนาว่า “การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือ ทำด้วยความจงใจหรือจงใจทำ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เช่น ชุบหลุมพราดศพคนหรือสัตว์ให้ตกลงไปตาย เป็นกรรม แต่ชุดบ่อน้ำไว้กินไว้ใช้ สัตว์ตกลงไปตายเอง ไม่เป็นกรรม (แต่ถ้ารู้ว่า บ่อน้ำที่ตนชุดไว้อยู่ในที่ซึ่งคนจะพลัดตกได้ง่าย แล้วปล่อยปละละเลย มีคนตกลงไปตายก็ไม่พ้นเป็นกรรม) การกระทำที่ดี เรียกว่า กรรมดี ที่ชั่ว เรียกว่า กรรมชั่ว” ในประเด็นนี้จะเห็นว่า กรรมได้แบ่งเป็น 2 อย่าง คือ กรรมดีและกรรมชั่ว ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) (2544) ที่ให้ความหมายว่า “กรรม คือ การกระทำของคน จะทำดีหรือไม่ดีได้ชื่อว่าเป็นกรรมทั้งสิ้น ถ้าทำดีก็เรียกว่า กรรมดี ถ้าทำชั่วก็เรียกว่า กรรมชั่ว” และยังให้ความหมายของคำว่า กฎแห่งกรรม ว่าหมายถึง “กฎหรือข้อบังคับของธรรมชาติที่ว่าด้วยผลของกรรมที่ผู้กระทำจะต้องได้รับ ไม่มีใครหลีกเลี่ยงผลของกรรมนั้นได้ กฎที่ว่านั้น คือ ใครทำกรรมดีไว้ย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วไว้ย่อมได้รับผลชั่ว ฯลฯ คำว่า กฎแห่งกรรมนี้ใช้ได้ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว แต่ส่วนใหญ่มักใช้กับกรรมไม่ดี...”

ส่วนพุทธทาสภิกขุ (2542) ให้ความหมายของกรรมเป็น 2 ประเภทที่ต่างออกไป คือ 1) กรรมที่เป็นไปตามหลักของศีลธรรม 2) กรรมที่เป็นไปตามหลักของสัจธรรม ดังที่ท่านกล่าวว่า “เรื่องกรรมของชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ก็เป็นเรื่องกรรมในขั้นศีลธรรม เป็นเรื่องทางศีลธรรม เพื่อทำให้ผู้นั้นสบายใจหรือเพื่อให้สังคมอยู่เป็นสุข คือไม่เบียดเบียนกัน ส่วนเรื่องกรรมในระดับสัจธรรมหรือปรมัตถธรรมนั้นหาต้องการอย่างนั้นไม่ ต้องการจะให้ผู้นั้นเห็นกรรมโดยสิ้นเชิง มีจิตใจที่จะไม่รู้รู้สึกยินดียินร้ายหรือเป็นสุขเป็นทุกข์อะไรได้อีกต่อไปดังนี้” และให้ความหมายของกฎแห่งกรรมว่า “กฎเกณฑ์ทั้งหลายต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องกรรม อันเป็นกฎของธรรมชาติ กำหนดไว้อย่างตายตัวนั้นก็มี อันเป็นกฎเกณฑ์ที่พระศาสดาบางองค์ บางคนบัญญัติกันขึ้นก็มี...” ความหมายในทัศนะของพุทธทาสภิกขุเป็นลักษณะภาษาธรรมที่ลึกซึ้ง ต่างกับความหมายที่พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร) (2545) อธิบายไว้ในเชิงรูปวิเคราะห์ว่า กรียตติ กมมฺ แปลว่า “สภาวะใด อันสัตว์ทั้งหลายกระทำ สภาวะนั้นแล ชื่อว่า กรรม” ทั้งกล่าวขยายความว่า “สัตว์ทั้งหลายทุกประเภทย่อมมีการกระทำ จะอยู่หนึ่ง ๆ เหมือนสิ่งปราศจากชีวิต เช่น ก้อนกรวดก้อนหินนั้นนั้นหาไม่ได้ ก็สิ่งที่มีสัตว์บุคคลทั้งหลายกระทำต่าง ๆ นั้นเอง เรียกว่า กรรม อย่างไรก็ตาม เมื่อจำแนกกรรมตามคุณสมบัติสามารถจำแนกได้หลายลักษณะ ดังต่อไปนี้

ลักษณะที่ 1 กรรมจำแนกตามคุณภาพของธรรมที่เป็นมูลเหตุ แบ่งเป็น 2 ประการ (พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20/6/144; พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/30/377; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558ก) คือ 1) กุศลกรรม คือ กรรมฝ่ายดี เกิดจากอโลภะ โทสะและโมหะ 2) อกุศลกรรม คือ กรรมฝ่ายชั่ว อันเกิดจาก โลภะ โทสะและโมหะ

ลักษณะที่ 2 กรรมจำแนกตามทวาร แบ่งเป็น 3 ประเภท (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/231-234/104-105) คือ 1) กายทวาร คือ กระทำทางกายทั้งฝ่ายดีและชั่ว 2) วาจาทวาร คือ การกระทำทางวาจาทั้งฝ่ายดีและชั่ว 3) มโนทวาร คือ การกระทำทางใจทั้งฝ่ายดีและชั่ว

ลักษณะที่ 3 กรรมจำแนกตามภพที่ไปเกิด แบ่งเป็น 3 ประเภท (พุทธทาสภิกขุ, 2544) คือ 1) กามธาตุเวปັกกรรม คือ กรรมที่มีวิบากในกามธาตุหรือทำให้ได้รับผลเวียนว่ายในกามภพ 2) รูปธาตุเวปັกกรรม คือ กรรมที่มีวิบากในรูปธาตุหรือทำให้ได้รับผลเวียนว่ายในรูปภพ 3) อรูปธาตุเวปັกกรรม คือ กรรมที่มีวิบากในอรูปธาตุหรือทำให้ได้รับผลเวียนว่ายในอรูปภพ

ลักษณะที่ 4 กรรมจำแนกตามสภาพที่สัมพันธ์กับกรรม แบ่งเป็น 4 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 21/232-233/345-348) คือ 1) กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่ คนที่กระทำทางกาย วาจา ใจ ซึ่งเบียดเบียนคนอื่น จะได้เสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียน เป็นทุกข์โดยส่วนเดียว เช่น การทำอนันตริยกรรม 5 การผิดศีล 5 2) กรรมขาว มีวิบากขาว ได้แก่ คนที่กระทำทางกาย วาจา ใจ ซึ่งเบียดเบียนคนอื่น จะได้เสวยเวทนาที่ไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุขโดยส่วนเดียว เช่น การไม่ผิดศีล 5 การไม่ล่วงกรรมบถ 10 3) กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว ได้แก่ คนที่กระทำทางกาย วาจา ใจ ซึ่งเบียดเบียนและไม่เบียดเบียนผู้อื่น จะได้เสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียนและไม่ความเบียดเบียน มีทั้งสุขและทั้งทุกข์ระคน กัน 4) กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ได้แก่ เจตนาที่ละกรรมดำอันมีวิบากดำ ละกรรมขาวอันมีวิบากขาว และละกรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว เป็นไปเพื่อสิ้นกรรม เช่น ผู้ปฏิบัติตามมรรคมืองค์ 8 โพชฌงค์ 7 ซึ่งเป็นกรรมของพระอรหันต์ที่ละบุญและบาปได้แล้ว

ลักษณะที่ 5 กรรมจำแนกตามวิบาก แบ่งเป็น 12 ประเภท จัดเป็น 3 หมวด ตามสูตรต้นตัญญ์ (พระพุทธโฆษาจารย์, 2532; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558ก) ดังนี้ ก. หมวดที่ 1 จำแนกตามเวลา ให้ผล (ปากกาลจตุกกะ) 4 ประเภท ดังนี้ 1) ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม คือ กรรมที่ให้ผลในปัจจุบันภพ 2) อุปัชฌายเวทนียกรรม คือ กรรมที่ให้ผลในภพหน้า 3) อปรารพเวทนียกรรม คือ กรรมที่ให้ในภพต่อ ๆ ไป 4) อโหสิกรรม คือ กรรมที่เลิกให้ผล ข. หมวดที่ 2 จำแนกตามกิจหรือหน้าที่ (กิจจตุกกะ) 4 ประเภท ดังนี้ 5) ชนกกรรม คือ กรรมที่แต่งให้เกิดหรือที่เป็นตัวนำไปเกิด 6) อุปัตถัมภกกรรม คือ กรรมสนับสนุน 7) อุปปีฬกกรรม คือ กรรมบีบบังคับ 8) อุปฆาตกกรรม คือ กรรมเข้าไปตัดรอน ค. หมวดที่ 3 จำแนกตามลำดับแห่งการให้ผล (ปากทานปริยายจตุกกะ) 4 ประเภท ดังนี้ 9) ครุกรรม คือ กรรมหนักที่ให้ผลแรง 10) พหุลกรรม หรืออาจิณณกรรม คือ กรรมที่ทำจนเคยชิน 11) อาสันนกรรม คือ กรรมจวนเจียนหรือใกล้ตาย 12) กตัตตากรรมหรือกตัตตาวาปนกรรม คือ กรรมสักว่าทำ กรรม 12 นี้ ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก แต่พระพุทธโฆษาจารย์

อธิบายไว้ในหนังสือวิสุทธิธรรมที่รวบรวมจากพุทธภาษิตในที่ต่าง ๆ ซึ่งพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า เป็นกรรมในประเภทศีลธรรม (พุทธทาสภิกขุ, 2544) ส่วนอัมพร หุตะสิทธิ์ (2546) ได้วิเคราะห์กรรม 12 และการให้ผลของกรรมจากเรื่องที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบทไว้ในงานวิจัยที่พบว่า หมวด 1: กรรมให้ผลตามคราวหรือตามเวลา มีมากที่สุด คือ ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม มีปรากฏอยู่ในอรรถกถาธรรมบทจากจำนวน 57 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 20.93 หมวด 2: กรรมให้ผลตามกิจหรือหน้าที่ มีมากที่สุด คือ ชนกกรรม หรือร้อยละ 9.30 และหมวด 3: กรรมให้ผลตามแรงหนักเบาหรือตามลำดับ มีมากที่สุด คือ ครุกรรม หรือร้อยละ 4.65

ลักษณะที่ 6 กรรมจำแนกตามวิบัติและสมบัติ แบ่งเป็น 16 ประการ ตามแนวอภิธรรมนัยที่แสดงไว้ในอรรถกถาอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ชื่อมนโรฎฐี (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย: 34/133-136) และอรรถกถาวิภังค์ ชื่อสัมโมหวิโนทนี (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย: 78/606-607) คือ ก. กรรมชั่ว มีลักษณะ 8 ประการ ดังนี้ 1) บาปกรรมบางอย่างถูกคติสมบัติห้ามเสียจึงไม่ให้เกิด 2) บาปกรรมบางอย่างถูกอุปีติสมบัติห้ามเสียจึงไม่ให้เกิด 3) บาปกรรมบางอย่างถูกกาลสมบัติห้ามเสียจึงไม่ให้เกิด 4) บาปกรรมบางอย่างถูกปโยคสมบัติห้ามเสียจึงไม่ให้เกิด 5) บาปกรรมบางอย่างอาศัยคติวิบัติจึงให้เกิด 6) บาปกรรมบางอย่างอาศัยอุปีติวิบัติจึงให้เกิด 7) บาปกรรมบางอย่างอาศัยกาลวิบัติจึงให้เกิด 8) บาปกรรมบางอย่างอาศัยปโยควิบัติจึงให้เกิด ข. กรรมดี มีลักษณะ 8 ประการ ดังนี้ 1) กรรมดีบางอย่างถูกคติวิบัติห้ามเสียจึงไม่ให้เกิด 2) กรรมดีบางอย่างถูกอุปีติวิบัติห้ามเสียจึงไม่ให้เกิด 3) กรรมดีบางอย่างถูกกาลวิบัติห้ามเสียจึงไม่ให้เกิด 4) กรรมดีบางอย่างถูกปโยควิบัติห้ามเสียจึงไม่ให้เกิด 5) กรรมดีบางอย่างอาศัยคติสมบัติจึงให้เกิด 6) กรรมดีบางอย่างอาศัยอุปีติสมบัติจึงให้เกิด 7) กรรมดีบางอย่างอาศัยกาลสมบัติจึงให้เกิด 8) กรรมดีบางอย่างอาศัยปโยคสมบัติจึงให้เกิด

ลักษณะที่ 7 กรรมจำแนกตามฐานที่ให้เกิดผลของกรรม (ปาฐานจตุกกะ) หากจำแนกตามอภิธรรมนัยมี 4 อย่าง คือ 1) อกุศลกรรม คือ อกุศลกรรมบถ 10 ทำให้ไปเกิดในอบายภูมิ ได้แก่ นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์ดิรัจฉาน 2) กามาวจรกุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศลระดับกามาวจร เช่น บุญกิริยาวัตถุ 10 ทำให้ไปเกิดในกามสุคติ 7 ได้แก่ มนุษย์ภูมิและสวรรค์ 6 ชั้น 3) รูปาวจรกุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศลระดับรูปาวจร คือ รูปมาน 4 หรือ 5 ทำให้ไปเกิดในรูปภพ ตั้งแต่ชั้นพรหมปารีสัชชาถึงชั้นอกนิฏฐา 4) อรูปาวจรกุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศลระดับอรูปาวจร คือ อรูปมาน 4 ทำให้ไปเกิดในอรูปภพ 4 คือ ตั้งแต่ชั้นอากาศานัญญาตนะถึงเนวสัญญานาสัญญาตนะ

วิเคราะห์กรรมและประเภทของกรรม

จากการจำแนกกรรมตามลักษณะที่กล่าวมา โดยภาพรวมแล้วจำแนกเป็น 2 ประเภท คือ 1) กรรมที่ก่อให้เกิดในสุคติภูมิ 2) กรรมชั่วทำให้เกิดในทุคติภูมิ หากสรุปเป็นตารางสามารถเขียนได้ ดังนี้

ลักษณะ	กรรมดี (บุญ)	กรรมชั่ว (บาป)	ละบุญและบาป (นิพพาน)
1	กุศลกรรม	อกุศลกรรม	-
2	กายทวาร/วจีทวาร/มโนทวาร	กายทวาร/วจีทวาร/มโนทวาร	-
3	กามธาตุเวปັก/รูปธาตุเวปັก/อรูปธาตุเวปັก	กามธาตุเวปັก	-
4	กรรมขาว มีวิบากขาว/กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว	กรรมดำ มีวิบากดำ/กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว	กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว
5	ปากกาลจตุกคะ/กิจจตุกคะ/ปากทานปริยายจตุกคะ	ปากกาลจตุกคะ/กิจจตุกคะ/ปากทานปริยายจตุกคะ	-
6	กรรมดีถูกวิบัติห้ามและอาศัยสมบัติ	กรรมชั่วถูกสมบัติห้ามและอาศัยวิบัติ	-
7	กามาวจรกุศล/รูปาวจรกุศล/อรูปาวจรกุศล	อกุศลกรรม	-

ตารางที่ 1 : การประมวลเรื่องกรรมลงในประเภทของกรรม 2

หากวิเคราะห์ตามตารางของกรรมแต่ละกลุ่ม จะเห็นว่า กรรมจำแนกเป็น 2 ฝ่ายหลัก คือ บุญและบาป ในกลุ่มที่ 1 กุศลกรรม คือ กรรมฝ่ายบุญที่เกิดจากการละอโลภะ โทสะและโมหะ ส่วนอกุศลกรรม คือ ฝ่ายบาปที่เกิดจากการมีโลภะ โทสะและโมหะ กลุ่มที่ 2 เป็นกรรมฝ่ายบุญที่สามารถกระทำทางกาย วาจาและใจ เหมือนกับฝ่ายบาปที่ทำได้ทั้งทางกาย วาจาและใจเช่นกัน กลุ่มที่ 3 ในฝ่ายบุญ จะเห็นว่า กรรมที่มีวิบากให้ได้รับผลการเวียนว่ายในกามภพ 11 คือ มนุษย์และสวรรค์ 6 ชั้น รวมทั้งการเวียนว่ายในรูปพรหม 16 และอรูปพรหม 4 ส่วนฝ่ายบาปก็ทำให้เวียนว่ายในอบายภูมิ 4 กลุ่มที่ 4 จะเห็นว่า ฝ่ายบุญเป็นกรรมของผู้ที่ประกอบกุศลกรรมบถ 10 ซึ่งจัดเป็นข้อกรรมขาวอันมีวิบากขาว ที่ทำให้เกิดในสุคติภูมิ ส่วนข้อกรรมทั้งดำทั้งขาวอันมีวิบากทั้งดำทั้งขาว หมายถึง กรรมของผู้ที่ประกอบทั้งกุศลกรรมบถ 10 ที่ทำให้เกิดในสุคติภูมิและอกุศลกรรมบถ 10 ที่ทำให้เกิดในทุคติภูมิ ส่วนฝ่ายบาปเป็นกรรมของผู้ที่ประกอบอกุศลกรรมบถ 10 ซึ่งจัดเป็นข้อกรรมดำอันมีวิบากดำ ที่ทำให้เกิดในทุคติภูมิ ส่วนข้อกรรมทั้งดำทั้งขาวอันมีวิบากทั้งดำทั้งขาว หมายถึง กรรมของผู้ที่ประกอบทั้งอกุศลกรรมบถ 10 ที่ทำให้เกิดในทุคติภูมิและกุศลกรรมบถ 10 ที่ทำให้เกิดในสุคติภูมิ อย่างไรก็ตาม ในกลุ่มนี้ จะเห็นว่า ในข้อกรรมไม่ดำไม่ขาวอันมีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นกรรมที่เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม หมายความว่า เป็นกรรมที่เป็นไปเพื่อความละบุญและบาป (บุญญาปาปปีโน) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/13/19) กลุ่มที่ 5 เป็นการจำแนกตามเวลาให้ผล (ปากกาลจตุกคะ) ตามกิจหรือหน้าที่ (กิจจตุกคะ) และตามลำดับแห่งการให้ผล (ปากทานปริยายจตุกคะ) แต่ละประเภทแบ่งเป็น 4 รวมเป็น 12 ประเภท กรรมทั้ง 12 เป็นได้ทั้งฝ่ายบุญและบาป เช่น การเป็นกรรมที่

ให้ผลในปัจจุบันภพนี้ที่เป็นทั้งฝ่ายบุญและฝ่ายบาป ยกตัวอย่างฝ่ายบุญ เช่น นายกาฬพิยะตักบาตรพระมหากัสสปะที่เพิ่งออกจากนิโรธสมาบัติ ทำให้เป็นจุฬศรัทธาภายใน 7 วัน เรียกว่า ปรีกัปกิฏฐธรรมเวทนียกรรมฝ่ายกุศลกรรม คือ กุศลกรรมที่ให้ผลในอภิปุณฺณ (สำเร็จผลแล้ว) (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย: 22/27-29) ส่วนฝ่ายบาป ยกตัวอย่างพระเจ้าสุปปพุทธศากยะที่ผูกอาฆาตต่อพระพุทธเจ้าได้ไปปิดทางบิณฑบาตของพระพุทธองค์ ทำให้ถูกแผ่นดินสูบภายใน 7 วัน เรียกว่า ปรีกัปกิฏฐธรรมเวทนียกรรมฝ่ายอกุศลกรรม (อกุศลกรรมที่ให้ผลในอภิปุณฺณแล้ว) (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย: 42/61-65) กลุ่มที่ 6 ในฝ่ายบุญซึ่งเป็นกรรมดีที่ให้ผลเป็นเพราะอาศัยการส่งเสริมของสมบัติ 4 ขณะเดียวกันกรรมดีบางอย่างก็ถูกวิบัติ 4 ขัดขวางไว้ ส่วนฝ่ายบาปซึ่งเป็นกรรมชั่วที่ให้ผล เป็นเพราะการส่งเสริมของวิบัติ 4 และกรรมชั่วบางอย่างก็ถูกสมบัติ 4 ขัดขวางไว้ในกลุ่มนี้จะเห็นว่า ทั้งกรรมดีและกรรมชั่วต้องพิจารณาถึงสมบัติและวิบัติที่เป็นตัวส่งเสริมและห้ามปราม ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับกรรม 12 ในกลุ่มที่ 5 โดยเฉพาะกรรมที่จำแนกตามกิจหรือหน้าที่ (กิจจตุกกะ) 4 ประเภท เพราะกรรมประเภทนี้ทำหน้าที่นำไปเกิด (ชนกกรรม) สนับสนุน (อุปถัมภกกรรม) บีบคั้น (อุปปีฬกกรรม) และเข้าไปตัดรอน (อุปฆาตกรรม) การทำหน้าที่ของกรรมทั้ง 4 นี้เป็นเหมือนการส่งเสริมกรรมที่สอดคล้องกัน และขัดขวางกรรมที่ตรงข้ามกันในด้านคติ คือ สถานที่ไปเกิดมีความเจริญหรือไม่เจริญ ด้านอุปธิ คือ รูปร่างที่เกิดในภพมีสมบูรณ์หรือไม่สมบูรณ์ ด้านกาละ คือ ช่วงยุคสมัยที่ไปเกิดมีความพร้อมของสังคมเป็นอย่างไร และปัจจัย คือ การกระทำของคนในสังคมมีมากน้อยอย่างไร ส่วนกลุ่มที่ 7 ในฝ่ายบุญเป็นกรรมที่ประกอบด้วยบุญกิริยาวัตถุ 10 รูปฌาน 4 และอรุณ 4 หรือกรรมนำไปเกิดในสุคติ 27 ภูมิ ส่วนฝ่ายบาปเป็นกรรมที่นำไปเกิดในอบายภูมิที่เกิดจากการประกอบอกุศลกรรมบถ 10 จะเห็นว่า กรรมในพุทธปรัชญาจำแนกได้หลายนัย ทั้งที่เป็นพุทธพจน์และการอธิบายความในยุคนั้น โดยเฉพาะในคัมภีร์มนโรฎปุณฺณ ซึ่งเป็นอรรถกถาอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต นิทานสูตร (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย: 34/133-141) จำแนกกรรมไว้หลายนัย ได้แก่ กรรม 11 กรรม 16 กรรม 12 แต่หากกล่าวโดยย่อมี 3 ประเภท คือ 1) ติฏฐธรรมเวทนียกรรม 2) อุปัชชเวทนียกรรม 3) อปรปริยายเวทนียกรรม

อย่างไรก็ตาม แม้กรรมจะจำแนกเป็นหลากหลายลักษณะ แต่ประเด็นที่เกี่ยวกับกรรม เช่น การโอหสิกรรมต่อกัน การขอขมาโทษ การล้างกรรม การล้างบาป การอุทิศผลบุญให้เจ้ากรรมนายเวร การชำระหนี้สงฆ์ ฯลฯ หากพิจารณาประเด็นประเภทของกรรมที่กล่าวมา จะเห็นว่า กรรมมีลักษณะการกระทำและให้ผลแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับการนำลักษณะใดมาพิจารณา ยกตัวอย่าง การโอหสิกรรมต่อกันหรือการขอขมาโทษ ตามหลักของกรรมแล้วกรรมจะเป็นโอหสิกรรม คือ เลิกให้ผลแล้วนั้น หรือจะเป็นการขอขมาเพื่ออดโทษต่อกันได้ ก็ต่อเมื่อกรรมนั้นได้ให้ผลผ่านไปแล้ว ดังนั้น การกล่าวโอหสิกรรมต่อกันหรือการกล่าวขอขมาโทษจึงเป็นเพียงการตั้งสัจจะว่า จะไม่กระทำความชั่วต่อกันอีกมากกว่า ส่วนประเด็นการล้างกรรมหรือการล้างบาปก็เป็นแนวคิดของปรัชญาพราหมณ์-ฮินดูมากกว่าที่จะเป็นหลักของพุทธปรัชญา ส่วนการอุทิศผลบุญให้เจ้ากรรมนายเวรเป็นหลักของอนุโณมทนามัย คือ บุญที่เกิดจากการแผ่บุญไปให้ผู้ตายที่เป็นปรตตูปชีวีเปรต (เปรตที่รอส่วนบุญจากการอุทิศให้) เท่านั้น และหากปรตตูปชีวีเปรตยินดีกับบุญนั้นจึงจะได้รับผลบุญที่เขาอุทิศไปให้

ดังนั้น ทั้งสองฝ่าย คือ ผู้ให้และผู้รับ (ปรทัตตูปชีวีเปรต) ต้องร่วมยินดีในการกระทำบุญต่อกัน กรรมในลักษณะนี้จะเป็นลักษณะของอุปปีฬกรรม (กรรมบีบคั้น) หรืออุปัชฌาตกรรม (กรรมตัดรอน) เช่น หากผู้ให้ส่วนบุญได้ อุทิศ (เจาะจง) ไปให้ญาติที่ตายไปเป็นเปรต จากนั้น ปรทัตตูปชีวีเปรตได้อนุโมทนาบุญนั้น เปรตตนนั้นก็จะมีหมดสภาพจากการเปรตแล้วไปเกิดในภพอื่นตามที่กรรมอื่นจะให้ผลต่อไป ในลักษณะนี้กรรมที่ทำให้เปรตหมดสภาพการเป็นเปรตจะเป็นลักษณะของอุปัชฌาตกรรมที่ไปตัดรอนกรรมที่ทำให้เป็นเปรตได้หมดสภาพไป ส่วนประเด็นการชำระหนี้สงฆ์เป็นเพียงกุศโลบายในการทำบุญมากกว่า โดยใช้คำว่า ชำระหนี้ เป็นวาทกรรมในการส่งเสริมให้คนทำความดีตามหลักอภิจณธรรม คือ การกระทำความดีอย่างเคยชิน

วิเคราะห์องค์ประกอบของกรรม

ในประเด็นนี้ หากเป็นองค์ประกอบของกรรมที่เป็นด้านสมบุญเรียกว่า สมบัติ หากเป็นด้านความบกพร่องเรียกว่า วิบัติ โดยความหมายรากศัพท์แล้ว สมบัติ แปลว่า ความเพียบพร้อม อันเป็นข้อดีแห่งองค์ประกอบที่อำนวยผลหรือช่วยส่งเสริมกรรมดีและไม่เปิดโอกาสให้กรรมชั่วแสดงผลออกมา องค์ประกอบด้านสมบัติและวิบัติจะปรากฏในกรรม 16 อย่าง ซึ่งแบ่งเป็นอกุศลกรรม 8 และกุศลกรรม 8 กรรมเหล่านี้จะให้ผลได้ขึ้นอยู่กับสมบัติและวิบัติ 4 ได้แก่ 1) คติ คือ สถานที่เกิด 2) อุปธิ คือ เรือนร่างที่ถือกำเนิด 3) กาล คือ ยุคสมัยการเกิด 4) ปโยค คือ ความสามารถในการประกอบกิจการงาน ในเบื้องต้นขอกล่าวถึงสมบัติ 4 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 35/810/523-524; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558ก) ดังนี้ 1) คติสมบัติ คือ สมบัติแห่งคติ ความพร้อมด้วยคติ ความหมายในระยะยาวหมายถึง การเกิดในกำเนิดที่เจริญ ในระยะสั้นหมายถึง สถานที่ไปที่ดีหรือการกระทำที่เหมาะสม เช่น สภาพแวดล้อม สถานการณ์ ถิ่นอาศัย 2) อุปธิสมบัติ คือ สมบัติแห่งร่างกาย ความถึงพร้อมด้วยรูปร่าง ความหมายในช่วงยาวหมายถึง การมีรูปพรรณสัณฐานสง่างาม บุคลิกภาพดี ในระยะสั้นหมายถึง การมีร่างกายแข็งแรง สุขภาพดี อันเป็นผลบุญจากกรรมดีที่ช่วยให้เขาได้รับผลที่ดี เช่น เป็นบุคคลที่มีบุคลิกดี มีบุคลิกของภาวะผู้นำ มีพละนามัยแข็งแรง 3) กาลสมบัติ คือ สมบัติแห่งกาล ความถึงพร้อมด้วยกาล ในระยะยาวหมายถึง การเกิดในสมัยที่โลกมีความเจริญหรือบ้านเมืองสงบสุข คนในสังคมอยู่ในศีลธรรม ในระยะสั้นหมายถึง การทำถูกกาลเวลา กาลสมบัติเป็นระยะเวลาที่กรรมดีที่เขาได้เคยกระทำไว้แต่อดีตกำลังให้ผล ส่วนกรรมที่เขา กำลังกระทำอยู่ ยังไม่ถึงเวลาให้ผล 4) ปโยคสมบัติ คือ สมบัติแห่งการประกอบ ความถึงพร้อมด้วยการประกอบ ความเพียร ในระยะยาวหมายถึง ฝึกฝนในทางที่ถูก ขวนขวายสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ในระยะสั้นหมายถึง เมื่อทำกรรมดีก็ทำให้อย่างจริงจัง เหมาะสมกับเรื่องหรือทำความดีต่อเนื่อง

ส่วนวิบัติ แปลว่า การปราศจากความเพียบพร้อม อันเป็นข้อเสียหรือความบกพร่องแห่งองค์ประกอบที่ไม่อำนวยผลให้กรรมดีปรากฏ แต่เป็นการเปิดโอกาสให้กรรมชั่วแสดงผลแทนมี 4 ประการ ตรงข้ามกับสมบัติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 35/810/523-524; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558ก) คือ 1) คติวิบัติ คือ วิบัติแห่งคติ ในระยะยาวหมายถึง เกิดในที่ไร้ความเจริญ ในระยะสั้นหมายถึง ที่อยู่ ทางดำเนินไม่ดี 2) อุปธิวิบัติ คือ วิบัติแห่งร่างกาย ในระยะยาวหมายถึง ร่างกาย

พิการ บุคลิกภาพไม่ดี ในระยะสั้นหมายถึง สุขภาพไม่ดี 3) กาลวิบัติ คือ วิบัติแห่งกาล ในระยะยาวหมายถึง เกิดในยุคสมัยที่ไม่มีความเจริญ ในระยะสั้นหมายถึง ทำผิดกาล 4) ปโยควิบัติ คือ วิบัติแห่งการประกอบกิจการ ในระยะยาวหมายถึง ผักไผ่ในทางที่ผิด ในระยะสั้นหมายถึง เมื่อกระทำความดีไม่ครบถ้วนตามหลักเกณฑ์ วิบัติ ทั้งสี่นี้ต้องนำมาประกอบการพิจารณาในเรื่องการให้ผลของกรรม เพราะการปรากฏของวิบาก นอกจากอาศัย เหตุ คือ กรรมแล้ว ยังต้องอาศัยฐาน คือ คติ อุปธิ กาลและปโยคจะเป็นปัจจัยประกอบการพิจารณากรรม นิยาม โดยสัมพันธ์กับปัจจัยทั้งหลายที่เป็นไปตามนิยามอื่นด้วย สำหรับกรรม 16 จะระบุถึงความตรงข้ามกัน ระหว่างสมบัติกับวิบัติ จึงขออธิบายให้เห็นความแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้ คติสมบัติ คือ การได้เกิดในภพภูมิที่ดี เช่น เกิดบนสวรรค์ เป็นเหตุให้ได้รับสิ่งที่ดี น่าพอใจตลอดเวลาที่อยู่บนสวรรค์ เพราะเป็นภูมิสำหรับรับผลของ กุศลกรรม กรรมชั่วที่ได้กระทำไว้ยังไม่สามารถให้ผลได้ แต่เมื่อผลของกุศลที่ทำให้ได้เกิดบนสวรรค์หมดลงและ เป็นโอกาสที่อกุศลกรรมให้ผล ผู้นั้นจะไปเกิดในอบายภูมิเพื่อรับผลของอกุศลกรรมที่ได้กระทำไว้แล้ว ส่วนคติ วิบัติ คือ การเกิดในนรก เมื่อเกิดในนรกก็ต้องได้รับผลของกรรมชั่วที่ได้ทำไว้ ตลอดเวลาที่อยู่ในนรก กรรมดีที่ได้ทำไว้แม้จะมากมายเท่าใดก็ไม่สามารถให้ผลได้ ต้องรอจนพ้นจากนรก กรรมดีจึงจะมีโอกาสให้ผล อุปธิสมบัติ คือ ผู้ที่เกิดมามีร่างกายที่สวยงาม จะมีโอกาสได้รับผลของกุศลกรรมมากกว่าผู้ที่เกิดมารูปร่างพิการ ส่วนอุปธิ วิบัติ คือ ผู้ที่เกิดมามีร่างกายที่พิการ จะมีโอกาสได้รับผลของอกุศลกรรมมากกว่าผลของกุศลกรรม กาลสมบัติ คือ การได้เกิดในยุคสมัยที่บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข เป็นโอกาสได้รับผลของกุศลกรรมมากกว่าผลของ อกุศลกรรม ส่วนกาลวิบัติ คือ การได้เกิดในยุคสมัยบ้านเมืองประสบภัยพิบัติ ข้าวยากหมากแพง โอกาสจะ ได้รับผลของกุศลกรรมจะน้อย ปโยคสมบัติ คือ ผู้มีความสามารถประกอบหน้าที่การงาน จะมีโอกาสได้รับผล ของกุศลกรรมมากกว่าผู้ที่ไม่มีความสามารถ ส่วนปโยควิบัติ คือ ผู้ไม่มีศิลปะหรือความชำนาญในการประกอบ อาชีพ จึงมีโอกาสรับผลของกุศลกรรมน้อย

วิเคราะห์เหตุให้เกิดกรรม

ในแต่ละศาสนามีความเชื่อเรื่องบาปและกำเนิดของบาปแตกต่างกัน ศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ เชื่อว่า บาปจะเกิดขึ้นเมื่อทำผิดคำสั่งของพระเป็นเจ้า เช่น พระเป็นเจ้าสั่งให้นึกถึงพระองค์อยู่เป็นประจำ ถ้าลืมนึกก็เป็นบาป หรือพระเป็นเจ้าในศาสนาคริสต์สั่งไม่ให้เอียนามพระองค์โดยไม่จำเป็น ถ้าใครเอียนาม พระองค์โดยพร่ำเพรื่อก็เป็นบาป และยังเชื่อว่า บาปสามารถตกทอดถึงลูกหลานได้ เช่น ศาสนาคริสต์ถือว่า ทุกคนเกิดมามีบาป คือ อาตัมและอีวาซึ่งขัดคำสั่งของพระเป็นเจ้า แอบไปกินแอปเปิลในสวนเอเดน ถูกพระเป็นเจ้าปรับโทษจึงเป็นบาป ลูกหลานทั่วโลกจึงมีบาปติดมาด้วย สำหรับพุทธปรัชญาการที่พระโพธิสัตว์ ทรงฝึกฝนพระองค์จนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นผลให้พระองค์ทรงเข้าใจธรรมชาติของกิเลส อันเป็นต้นเหตุ แห่งบาปและสามารถกำจัดกิเลสเหล่านั้นโดยสิ้นเชิง ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “ตนทำบาปกรรมเอง ก็เศร้า หมองเอง ตนไม่ทำบาปกรรมเอง ก็บริสุทธิ์เอง ความบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะทำคน อื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/165/84) หรือ “...บาปไม่มีแก่ผู้ไม่ทำบาป ฉะนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัทยมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย: 25/124/70) พุทธพจน์นี้เป็นเครื่องยืนยันว่า บาปเป็นเรื่องเฉพาะตัว ไม่ใช่สิ่งติดต่อกันได้ ใครทำบาป คนนั้นก็ได้รับบาป ใครไม่ทำก็ไม่ได้รับ อย่างไรก็ตาม การกำเนิดของกรรมในพุทธปรัชญา สามารถวิเคราะห์ได้จากหลักธรรมว่าด้วยอกุศลมูลและกุศลมูลที่ปรากฏในนิทานสูตร ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เหตุให้เกิดกรรม (ชั่ว) 3 ประการนี้ เหตุให้เกิดกรรม 3 ประการ อะไรบ้าง คือ 1) โลภะ เป็นเหตุให้เกิดกรรม 2) โทสะ เป็นเหตุให้เกิดกรรม 3) โมหะ เป็นเหตุให้เกิดกรรม... ภิกษุทั้งหลาย เหตุให้เกิดกรรม (ดี) 3 ประการนี้ ฯลฯ คือ 1) อโลภะ เป็นเหตุให้เกิดกรรม 2) อโทสะ เป็นเหตุให้เกิดกรรม 3) อโมหะ เป็นเหตุให้เกิดกรรม...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 22/39/490-491) จากข้อความนี้ เหตุให้กระทำความชั่วประกอบด้วยโลภะ โทสะ โมหะ และเหตุให้กระทำความดีประกอบด้วยอโลภะ อโทสะ อโมหะ หากวิเคราะห์ตามเหตุให้กระทำชั่วและกระทำดีนี้ จะเห็นว่าการใช้ชีวิตประจำวันเกี่ยวเนื่องด้วยโลภะ แต่เป็นโลภะที่ไม่ได้ทำให้คนอื่นเดือดร้อน เพราะเป็นไปตามความต้องการของร่างกายที่จะดำรงอยู่ อย่างไรก็ตาม เมื่อมองอีกมุมหนึ่งจะเห็นว่า จิตของมนุษย์มักประกอบด้วยโลภะ ซึ่งหากเป็นโลภะที่มีกำลังแรงกล้า ก็จะปรากฏออกมา เช่น อยากได้อะไรมากก็จะรุ่มร้อน พังเส็งอยากได้มาเป็นของตน คิดหาวิธีได้มาด้วยการทำทุจริต บางคนรวยแล้วไม่รู้จักพอก็จะประกอบทุจริต เช่น การลักลอบเลี้ยงภรรยา โฆษณาชวนเชื่อเกินความจริง ฯลฯ ส่วนโทสะเป็นสภาวะธรรมที่หยาบกระด้าง คนที่มีโทสะอย่างอ่อนสังเกตุจากการมีความรู้สึกหงุดหงิด เจ้าอารมณ์ มักแสดงกิริยาเกรี้ยวกราด ถ้ามีโทสะรุนแรงก็อาจประทุษร้ายผู้อื่นจนถึงขั้นประทุษประหารได้ สำหรับโมหะเป็นความไม่รู้สภาวะตามความเป็นจริง การถูกโมหะครอบงำทำให้เข้าใจผิดว่า ทุกอย่างมีความเที่ยงแท้ ถาวรและต้องอยู่ในอำนาจของตน จึงยึดติดกับความสุขหรือสำเร็จที่หามาได้ เมื่อประสบความไม่พึงพอใจก็เศร้าโศก หลงระเริงกับอภิวรรณและเป็นที่ทุกข์กับอนิวัตรวรรณ หากมองโดยภาพรวม อภิวรรณ คือ สภาวะทุกอย่างที่น่าพึงพอใจ มีลักษณะเหมือนอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดจากการหลงผิดในฝ่ายโลภะ เช่น เมื่อได้สิ่งใดแล้ว ก็ยินดีจนยึดติดว่า เป็นตัวตน (อหังการ) หรือเป็นของตน (มมังการ) ส่วนอนิวัตรวรรณ คือ สภาวะทุกอย่างที่ไม่น่าพึงพอใจ มีลักษณะเหมือนอารมณ์ที่เกิดจากการหลงผิดในฝ่ายโทสะ เช่น เมื่อไม่ได้สิ่งที่ต้องการก็เสียใจจนเป็นทุกข์ ดังนั้น โมหะจึงเป็นความหลงผิดที่มีลักษณะสัมพันธ์กับกิเลสในฝ่ายโลภะและโทสะที่เกิดควบคู่และต่อเนื่องกัน บรรดากิเลสทั้งสามกลุ่มนี้ โมหะมีความสำคัญที่สุดเพราะทำให้เกิดกิเลสกลุ่มอื่นได้ ในทางพุทธปรัชญาการกำจัดกิเลสเหล่านี้ต้องละบาปที่เกิดทั้งทางกาย วาจาและใจ โดยเฉพาะที่เกิดจากโมหะที่ต้องปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนเกิดวิปัสสนาญาณ เพื่อให้รู้สภาวะตามเป็นจริง วิธีการนี้จึงจะกลายเป็นคนฉลาดในความหมายของพุทธปรัชญา หากยังไม่เกิดวิปัสสนาญาณก็ยังเรียกว่า คนเขลา ซึ่งตกเป็นทาสของโลภะ โทสะและโมหะที่เป็นเหตุให้ทำชั่วอยู่ร่ำไป ดังพุทธพจน์ที่ว่า “คนเขลาทำกรรมที่เกิดเพราะโลภะ โทสะ และโมหะ กรรมที่คนเขลานั้นทำแล้วจะมากหรือน้อยก็ตาม ย่อมให้ผลในอัตภาพนี้แล ฯลฯ ภิกษุผู้รู้โลภะ โทสะ และโมหะ (จึงไม่ทำ) กรรมที่เกิด เพราะเมื่อทำวิชาให้เกิดขึ้น ย่อมละทุกดิที่ทั้งปวงได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20/34/188) หลักการของอกุศลกรรมและกุศลกรรมนี้ หากมองอีกมุมหนึ่ง ก็คือ บุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 23/36/294-296) คือ 1) ทานมัย คือ กุศลจิตที่สร้างประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น อันเป็นกุศลโลบายใน

การละโลภะ 2) ศีลมัย คือ ประพฤติกรรมทางกายวาจาที่เรียบร้อย เป็นกุศลโลบายในการละโทสะ 3) ภาวนามัย คือ การเจริญปัญญาด้วยการศึกษาคำสอนและนำไปปฏิบัติให้เกิดผล เป็นกุศลโลบายในการละโมหะ ผลแห่งการเจริญกุศลทั้งสามนี้ช่วยให้เข้าใจและปฏิบัติตามแนวทางพุทธปรัชญาอย่างถูกต้องจากเรื่องที่ยากไปหาเรื่องง่าย โดยเฉพาะการเข้าใจในขั้นภาวนาเพื่อละโมหะ สร้างความเข้าใจที่ถูกต้องตามหลักกฎแห่งกรรมและช่วยกำจัดมิจฉาทิฏฐิ เช่น ความเห็นที่ว่า “ทำชั่วได้ชั่วมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป” หรือ “เกิดมาคนเดียว ตายคนเดียว” ความเห็นผิดเหล่านี้อาจไม่ตึงลึกเป็นนิยตมิจฉาทิฏฐิ แต่เป็นความเห็นคนรุ่นใหม่ที่ห่างศาสนาและสับสนกับแนวคิดที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” มีที่ไหน หรือ “เกิดมาใช้กรรมเก่า อยู่สร้างกรรมใหม่ เป็นเสปียงไปเกิดในชาติหน้า” มีจริงหรือ ความเชื่อเหล่านี้พิสูจน์ได้ด้วยการเจริญภาวนามัยให้เข้าใจตามเป็นจริงว่า ผู้ทุจริตคอร์รัปชัน อาจไม่ได้รับผลกระทบชั่วในชาตินี้ เพราะองค์ประกอบของกรรมที่อาจเป็นสมบัติหรือวิบัติ เช่น ชาตินี้มีปัจจัยสมบัติ คือ ฉลาดในการครองชีพ รู้เจรจาให้คนอื่นเห็นตาม ก็จะหนุนให้กรรมดีที่เคยทำในอดีตยังมีกำลังให้ผลอยู่ กรรมชั่วจากทุจริตที่ทำใหม่จึงรอโอกาสที่จะให้ผลไปก่อน ต่อเมื่อผลของการทำดีหมดกำลังลงก็จะได้รับผลของกรรมชั่วแทน ซึ่งคนที่เข้าใจความเป็นจริงนี้จะไม่สำคัญผิดว่า ผลของกรรมไม่มี แต่จะสำเหนียกอยู่เสมอว่า ผู้ทำกรรมชั่วในชาตินี้แต่ไม่ได้รับผลชั่ว ก็เพราะยังเสวยผลของกรรมดีที่เป็นทุนเดิมอยู่ ส่วนผู้ทำกรรมดีมากมายแต่ไม่ได้ผลดี ก็เพราะความดีมีพลังไม่เพียงพอที่จะให้ผลเช่นเดียวกัน ความดีจึงต้องรอการให้ผลดีต่อไป

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์เรื่องกรรมจะเห็นว่า กรรมตามแนวคิดในพุทธปรัชญาจะพบกรรมใน 2 ลักษณะ คือ 1) กรรมที่อยู่เหนือทั้งในกรรมดี-กรรมชั่ว ในลักษณะนี้เป็นกรรมที่เป็นผลแห่งการกระทำของพระอรหันต์ เพราะเป็นผู้ละบุญและบาปได้แล้ว 2) กรรมฝ่ายส่งเสริมและฝ่ายคัดค้าน ในข้อนี้มีลักษณะเหมือนกับกรรม 12 ข้อว่าด้วยการให้ผลตามหน้าที่ (กิจ) นั่นคือ (1) ข้ออุปถัมภ์ภกกรรม (กรรมสนับสนุน) มีลักษณะคล้ายกรรมฝ่ายส่งเสริม เช่น บาปกรรมบางอย่างอาศัยคติวิบัติจึงให้ผล หรือกรรมดีบางอย่างอาศัยคติสมบัติจึงให้ผล (2) ข้ออุปปีฬกรรม (กรรมบีบคั้น) และข้ออุปฆาตกรรม (กรรมเข้าไปตัดรอน) มีลักษณะคล้ายฝ่ายคัดค้าน (ห้าม) เช่น บาปกรรมบางอย่างถูกคติสมบัติห้ามเสียจึงไม่ให้ผล หรือกรรมดีบางอย่างถูกคติวิบัติห้ามเสียจึงไม่ให้ผล

นอกจากกรรมใน 2 ลักษณะนี้แล้ว ยังพบองค์ความรู้ที่เป็นลักษณะของกรรมฝ่ายพึงพอใจและไม่พึงพอใจ ซึ่งเท่าที่ศึกษาจากคัมภีร์ยังไม่พบการจำแนกโดยใช้คำนี้แต่อย่างใด ดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่า ในด้านเหตุให้เกิดกรรมที่มี 2 ฝ่าย กล่าวคือ (1) เหตุในฝ่ายอกุศลกรรม ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ (2) เหตุในฝ่ายกุศลกรรม ได้แก่ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เหตุทั้งสองฝ่ายนี้สามารถวิเคราะห์เป็น 2 กลุ่มที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ คือ (1) อภิธรรมมณฺฑล คือ อารมณฺฑลที่พึงพอใจ อันเกิดจากความหลงผิดในกิเลสฝ่ายโลภะ (2) อนิฏฐารมณฺฑล คือ อารมณฺฑลที่ไม่พึงพอใจ อันเกิดจากความหลงผิดในกิเลสฝ่ายโทสะ ดังนั้น จะเห็นว่า กิเลสทั้งฝ่ายโลภะและโทสะ แท้จริง

แล้วเกิดจากกิเลสฝ่ายโมหะเป็นต้นตอ นอกจากนี้ ทั้งกรรมดีและกรรมชั่วมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบของกรรมด้านสมบัติและวิบัติในแง่ของการให้ผลของกรรม

สรุป

กฎแห่งกรรมเป็นเรื่องที่สำคัญในทางพุทธปรัชญา เพราะเป็นหลักธรรมที่สามารถอธิบายความเป็นกฎธรรมชาติได้ประการหนึ่ง คือ เรื่องของกรรมนิยาม ทั้งสามารถตอบข้อซักถามในเรื่องพระเป็นเจ้าที่พุทธปรัชญาปฏิเสธได้อีกประการหนึ่ง แต่หลักธรรมเกี่ยวกับกฎแห่งกรรมนั้น เป็นเรื่องละเอียดลึกซึ้ง แม้จะศึกษาจากคัมภีร์หรือตำรามากน้อยเพียงใด ก็เป็นการศึกษาจากเรื่องที่บ้านทึบเอาไว้ ซึ่งชาวพุทธต่างก็มีความเชื่อถือเพราะเป็นเรื่องที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอันเป็นพระคำรัสของพระพุทธเจ้าเป็นส่วนใหญ่ แต่เรื่องกรรมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของผู้คนและอาชีพต่าง ๆ ดังนั้น จะเห็นว่า หลายเรื่องที่ปรากฏในปัจจุบัน บางครั้งยากต่อตัดสินใจว่าเป็นบาปมากน้อยเพียงใด เพราะอาจกระทบต่อการดำเนินชีวิตจนขาดกำลังใจทำงานได้ เรื่องเหล่านี้อาจเป็นเพราะไม่ได้บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกให้ได้ศึกษาเป็นกรณีตัวอย่าง เพราะฉะนั้นเหตุการณ์หรือพฤติกรรมในสังคมปัจจุบันที่เสี่ยงต่อการเป็นบาป ผู้นำชาวพุทธโดยเฉพาะพระสงฆ์และนักวิชาการด้านพุทธปรัชญาหรือพระพุทธศาสนา จะต้องศึกษาให้เข้าใจและอธิบายให้กระจ่างชัด เพื่อช่วยเหลือสังคมทางด้านจิตวิญญาณเหมือนอย่างในอดีต โดยเฉพาะประเด็นกฎแห่งกรรมที่ว่าด้วยกรรม 12 หากสามารถอธิบายให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจยิ่งขึ้น ก็จะช่วยเสริมปัญญาให้ควบคู่กับศรัทธาที่มีอยู่แล้วให้มีความมั่นคงในพระศาสนาสืบไป ด้วยเหตุนี้ การศึกษาเรื่องกฎแห่งกรรมในบทความนี้จึงมุ่งศึกษาประเด็นเรื่องกรรม 12 เป็นประการสำคัญ เพราะเห็นว่า สามารถอธิบายและตอบปัญหาที่สังคมสงสัย แต่กระนั้นการศึกษาก็ยังไม่ละเอียดมากนัก เพราะไม่ได้ศึกษาเจาะลึกถึงตัวอย่างเรื่องกฎแห่งกรรมเท่าที่ควร จึงควรศึกษาเรื่องกฎแห่งกรรมเชิงเปรียบเทียบและภาคปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อเผาผลาญกรรมไม่ให้มีในจิตใจ หรือศึกษาประเด็นการบรรลุธรรมขั้นต่าง ๆ ที่สามารถตัดการกระทำบาปกรรมอะไรได้บ้าง

บรรณานุกรม

- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2544). *คำวัด*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลียงเชียง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2558ก). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2558ข). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 24. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.
- พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). (2545). *กรรมที่ปี เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า 2545.
- พระพุทธโฆษาจารย์. (2532). *วิสุทธิมรรคเผด็จ เล่ม 3*. พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลออกเมรุพระราชทานเพลิงศพพระวิสุทธิธำมณี (ไสว ฐิตวิริมาเถร). กรุงเทพฯ: บริษัท จี.เอ. กราฟิค จำกัด.

พุทธทาสภิกขุ. (2542). *กรรมเหนือกรรม (กรรมในฐานะกฎแห่งกรรมและกรรมจากพระโอษฐ์)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

พุทธทาสภิกขุ. (2544). *อิทัปปัจจยตา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2552). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2556). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฒโน). (2540). *หลักพระพุทธศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

อัมพร หุตะสิทธิ์. (2546). *กรรม 12 และการให้ผล*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันราชภัฏธนบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.